

Gram Slot

Gram og Gram Slot

Haderslev Bymidte

Haderslev Fjord

Tøring Mølle

Tøring/Christiansdal
og Tøring Mølle

Hærvejen

Motorvej E45

Haderslev og domkirken

Aarø Sund Badehotel

Aarø Sund og badehotellet

Haderslev Kulturarvskommune - Strategioplæg juni 2007

INDHOLD

Indhold og Indledning	2
Med kulturarven som brændstof	3
Kulturarv skaber vækst	4
Kulturarven, oplevelsesøkonomien og kommuneplanen	5
Mission	7
Haderslev som Europas slipseknude	8
Organisation og redskaber	9
Website og dialog	10
Metode	11
Stedets ånd	
- det strategiske udgangspunkt	12
Bosætning og turisme	13
Hvad flytter os?	14
Hvor vil folk bo?	15
Hvad vil turisterne se?	16
En streg og fire punkter	17
"Guidelines" Aarøsund	18
"Guidelines" Haderslev	20
"Guidelines" Tørning Mølle	22
"Guidelines" Gram	24
"Guidelines" Landskabsbåndet	26
Fortælling, Følelse og Forstand	28
Kolofon	28

INDLEDNING

Haderslev blev i foråret 2006 udvalgt som kulturarvskommune af Kulturarvsstyrelsen. Haderslev Kommune blev udvalgt sammen med Hjørring, Aalborg og Hvidovre. De fire kommuner skal på hver deres baggrund indtænke kulturarven som en dynamisk faktor i den kommunale planlægning.

Kulturarven har igennem de seneste år erobret en mere og mere iøjnefaldende placering i kommunernes bevidsthed, som et element til at profilere kommunen som et godt sted at besøge, bo og arbejde. Kulturarvens stigende betydning hænger nøje sammen med oplevelsesøkonomiens voksende indflydelse.

I Danmark, store dele af EU og mange andre steder er den almindelige velfærd så udbredt, at andre ønsker og behov end det daglige brød og tag over hovedet trænger sig på. Her kommer oplevelsesøkonomien ind i billedet med sine mangeartede tilbud

lige fra eksotiske rejsemål, gode vine, operabesøg til ønsket om fred og ro og sammenhæng i tilværelsen.

Det foreløbige resultat af arbejdet med "Haderslev Kulturarvskommune" er i oversigtlig form beskrevet i dette hæfte som oplæg til kommunens planstrategi. Strategioplægget tager udgangspunkt i kulturarven som dynamo for øget turisme og bosætning og giver et ganske godt indtryk af de aktiviteter, som projektet har omfattet indtil nu, og det engagement, som har ligget bag.

Kommunens Planstrategi udsendes til offentlig debat i august og september 2007. Her vil der bliver rig lejlighed til at give sin mening til kende og dermed bidrage til at gøre Haderslev til en god kommune at bosætte sig i og en spændende kommune at besøge.

Havnen i Aarøsund

Hygge i Haderslev Dampark

MED KULTURARVEN SOM BRÆNDSTOF

Haderslev Kommune har lige fra starten, hvor kommunen ansøgte Kulturarvsstyrelsen om at blive kulturarvskommune været opmærksom på, at projektet skulle tilstræbe et højt folkeligt engagement. Alle med interesse for emnet skulle have adgang til at bidrage og samtidig skulle særligt interesserede institutioner, foreninger og privatpersoner knyttes til projektet.

Målet med en sådan åben og kvalificeret tilgang var formuleret ud fra et ønske om, at udviske de gamle kommunegrænsers betydning med henblik på at skabe et nyt fundament af fælles bevidsthed, som tog sit udgangspunkt i kulturarven og den fælles historie. Med andre ord, at styrke den lokale tilknytning og følelsen af identitet med den nye kommune på tværs af de gamle kommunegrænses.

Men projektets profil var ikke kun mentalt orienteret. »Haderslev Kulturarvskommune« skulle også bidrage til styrke kommunen befolkningsmæssigt og økonomisk. Kulturarven skulle omsættes på en måde, så interessen for at bosætte sig i den nye Haderslev Kommune eller holde sin ferie i området blev styrket.

Det er klart, at projektet ikke med ét slag kan gøre kulturarven til det tryllemiddel, der får bosætning og turisme til at vokse. Men hvis projektet kan få borgere og tilrejsende til at se på Haderslev med nye øjne, ændre orientering og se muligheder, som ikke var synlige før, så er grunden gødet for nye initiativer, som fx fornyelsen og ombygningen af Haderslev Havn. Jf. »Penge og Privatøkonomi« nr. 3, 2007, hvor Haderslev Havn omtales som et af ti steder i Danmark, hvor lokale initiativer giver udsigt til gode værdistigninger.

Af andre eksempler kunne nævnes nyindretningen af Aarøsund Badehotel. Her er nogle historiske forudsætninger reformuleret i et nyt koncept, der knytter an til tidens ønsker om kvalitet, wellness og rekreation. Det afgørende er at se de muligheder, der pludselig opstår, når man tænker kulturarven omsat i en anden sammenhæng end den tilvante. Fra en museumsoplevelse til en brugsoplevelse med en høj grad af selvinvolvering.

KULTURARV SKABER VÆKST

I 2005 offentliggjorde Kulturarvsstyrelsen og Realdania en undersøgelse af danskerne holdninger til kulturarven. Undersøgelsen viste, at danske virksomheder og borgere opfatter kulturarven som en vigtig ressource til udvikling af lokalsamfundet. 71% af de adspurgte mente således, at kulturarven understøtter den lokale udvikling - og 60%, at kulturarven er med til at tiltrække og fastholde borgere.

Med hensyn til kulturarvens betydning for valg af bopæl viser undersøgelsen et mere svingende billede, afhængig af de adspurgtes alder. For de ældre har kulturarven stor betydning. 61% bifalder således synspunktet. For de yngre årgange vægter 40% kulturarven, når de skal vælge bolig.

Et rundspørge blandt 44 interviewede borgere i Haderslev Kommune, om betydningen af kulturarven for Haderslev som en attraktiv bosætningskommune, viser tilsvarende høje tal. Konklusionen er til at tage og føle på. Kulturarven er en central ressource i vores samfund.

Det betyder således noget, om man kan identificere sig med »stedets ånd«, når man vælger bopæl. Det er ikke kun de funktionelle krav som arbejde, daginstitutioner og indkøbsmuligheder, der lægges vægt på. Fx er mange borgere i Haderslev Kommune sig meget bevidste om og stolte over at bo i en grænseregion med en kompleks og bevæget historie. En bevidsthed som ikke alene henviser til fortidens hændelser, men som også rummer store potentialer i fremtidens mere eller mindre grænseløse Europa.

KUAS og RealDania undersøgelse 2005

"Kulturarven kan understøtte lokal udvikling"

■ Enig ■ Hverken eller ■ Uenig

"Kulturarven er med til at tiltrække og fastholde borgere"

■ Enig ■ Hverken eller ■ Uenig

"Kulturarvens betydning for valg af bopæl"

56-74 år

46-55 år

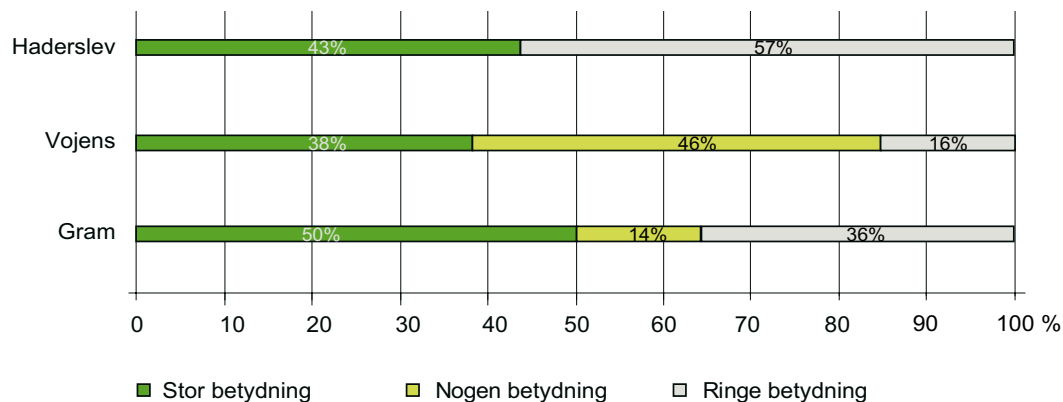
36-45 år

18-35 år

■ Stor ■ Hverken eller ■ Lille

Interviewundersøgelse 2006: Kulturarvens betydning for Haderslev Kommune som en attraktiv bosætningskommune

KULTURARVEN, OPLEVELSESØKONOMIEN OG KOMMUNEPLANEN

Kulturarven som generator for udvikling og bosætning skal indarbejdes i Haderslev Kommuneplan. Heftet giver som anført i forordet et samlet overblik over det aktuelle projekt "Haderslev Kulturarvskommune". Men samtidig er heftet udformet som et oplæg til strategi for, hvordan kulturarven kan udmøntes i et handlingsorienteret perspektiv. Her fokuseres på mission, vision, strategisk udgangspunkt og mulige handlingsinitiativer.

Anvendelsen af kulturarven som en økonomisk parameter i det samlede kommunale planbillede baserer sig først og fremmest på dens oplevelsesmæssige styrke. Kulturarven, kulturhistorien og fortællingen vil brugt rigtigt kunne forøge stedernes facinationskraft og give oplevelsen en dybde og mening, som skaber opmærksomhed og tiltrækning udefra, samtidig med at den underbygger følelsen af identitet og samhørighed hos den allerede bosatte.

Det er velkendt, at en vare udover sin brugsværdi er i besiddelse af signalværdi og evne til at overføre identitet og ny kvalitet til den, der køber eller tilegner sig varen. Man køber ikke kun cowboybukser for at anskaffe sig en praktisk og slidstærk beklædning.

Man køber også cowboybukserne for at komme i besiddelse af cowboy-mythologien, det seje image og det kølige overblik. Samtidig med at man køber brugskvalitet, køber man tillige en ønskværdig identitet. Prismæssigt udgør identitetskøbet måske 90% af varens pris og brugsværdien måske bare 10%.

Identitetsoverførsel via materielle ting er ikke nogen ny foreteelse. I naturreligioner har det altid været almindelig praksis, at shaman'en ved at iføre sig et dyreskind kunne overføre dyrets evner og kræfter til sig selv. Det nye er, at vi efter at have tilfredsstillet vore materielle behov, er

begyndt at åbne øjnene for de mere subtile og mentale størrelser. Magien har været til stede hele tiden, vi har bare i almindelighed ikke været opmærksom på den.

Kulturarvens styrke i en oplevelsesmæssig sammenhæng er naturligvis, at den er stedbunden - og dermed unik. En stedbunden kvalitet kan ikke opleves andre steder end på stedet. Det særlige miljø i fx Aarøsund kan ikke opleves andre steder end i Aarøsund. Man kan selvfølgelig opleve lignende miljøer andre steder, men ikke det samme. Det vil sige, at det på mange måder gælder om at kunne fokusere præcis på de forhold, holdninger, orienteringer og fysiske omstændigheder, der er karakteristiske for de pågældende steder - sætte dem i tale, eksponere dem, udvikle og formidle dem. Gøre dem til varer, som er attraktive for både turister, besøgende og fastboende.

Hvordan omsættes kulturarven i kommuneplanen? På næste side er anført en række konkrete punkter, der under alle omstændigheder skal tages stilling til. Andre forhold kan gøres gældende, men disse er uomgængelige.

Kortlægning, afgrænsning og beskrivelse

Det er væsentlig at få etableret et overblik over kommunens bevaringsværdige landskaber, natur- og kulturmiljøer. Hvor ligger de, og hvad består de af - og hvorfor er de interessante? I projektet "Haderslev Kulturarvskommune" er udpeget Landskabsbåndet og de 4 punkter - Aarø Sund, Haderslev Bymidte, Tørning Mølle og Gram. Alle områder med en arealmæssig udstrækning skal kunne afgrænses entydigt. Hvad er omfattet, og hvad er ikke omfattet? Det vil sige, at alle afgrænsede områder skal kunne udtrykkes ved summen af arealernes matrikelnumre.

Kerne- og randområder

Når et bevaringsværdigt landskab, naturområde eller kulturmiljø er afgrænset og entydigt bestemt, er det væsentligt, at der tages stilling til tilgrænsende områders beskaffenhed og anvendelse. De tilgrænsende områder defineres som "rand"områder til de udpegede "kerne"områder. Hvordan ser randområdernes udstrækning ud, og hvilke regler gælder her?

Sårbarhed og pleje

Et landskabsområde, et natur- og kulturmiljø er sårbart overfor forskellige påvirkninger. Det kan fx være råstofindvinding, bevoksning og opvækst, opførelse eller fjernelse af bebyggelse, tilførelse af næringsstoffer eller afvanding. Sårbarheden skal beskrives som grundlag for fremtidig anvendelse, bebyggelse og andre fysiske anlæg, vedligeholdelse og pleje

Beskyttelse og benyttelse

Beskyttelsen kan sikres ved hjælp af fredninger af landskaber, natur og bebyggelse. Lokalplaner til regulering af interesserne er et andet instrument, som kan bringes i anvendelse. Naturbeskyttelsesloven, planloven, lov om bygningsfredning og bevaring samt museumsloven mfl. sætter rammerne for kommunens aktiviteter. Herudover gælder internationale bestemmelser om bevaring af Europas arkitekturarv (Grenada-konventionen) og EU-direktiver, som fx Natura 2000.

Benyttelsen skal respektere beskyttelseskravene. En herregård eller et stort gammelt byhus kan omsættes i ny anvendelse som fx kongrescenter eller andet, uden det får konsekvenser for miljøet eller arkitekturen. Tilsvarende kan et bevaringsværdigt

naturmiljø anvendes til ekstensiv brug i form af græsning, høstning af rør eller andet, ligesom det kan gøres tilgængeligt for offentligheden via stianlæg og fugleskjul.

Bosætning og turisme

Et væsentligt aspekt ved de bevaringsværdige landskaber, natur- og kulturmiljøer er det bosætnings- og turistmæssige potentiale. Fred og ro, åbne og rene strande, natur- og landskabsoplevelser, særlige madvarer, historiske miljøer og spændende arkitektur er emner, der i dag omsættes som varer i oplevelsesøkonomien. Hvordan indtænkes de traditionelle turistmæssige faciliteter som sommerhuse, hoteller, restauranter i denne sammenhæng, og hvordan åbner den nye orientering for alternative og anderledes turisme- og bosætningsinitiativer?

Aarø Sund har mange maleriske kvaliteter

MISSION

Missionen er den overordnede mening med projektet. Den fokuserer på at gøre Haderslev Kommune attraktiv og konkurrencedygtig indenfor bosætning og turisme. Kulturarven er det underliggende tema, som skal medvirke til at løfte disse to aspekter og give retning til strategien.

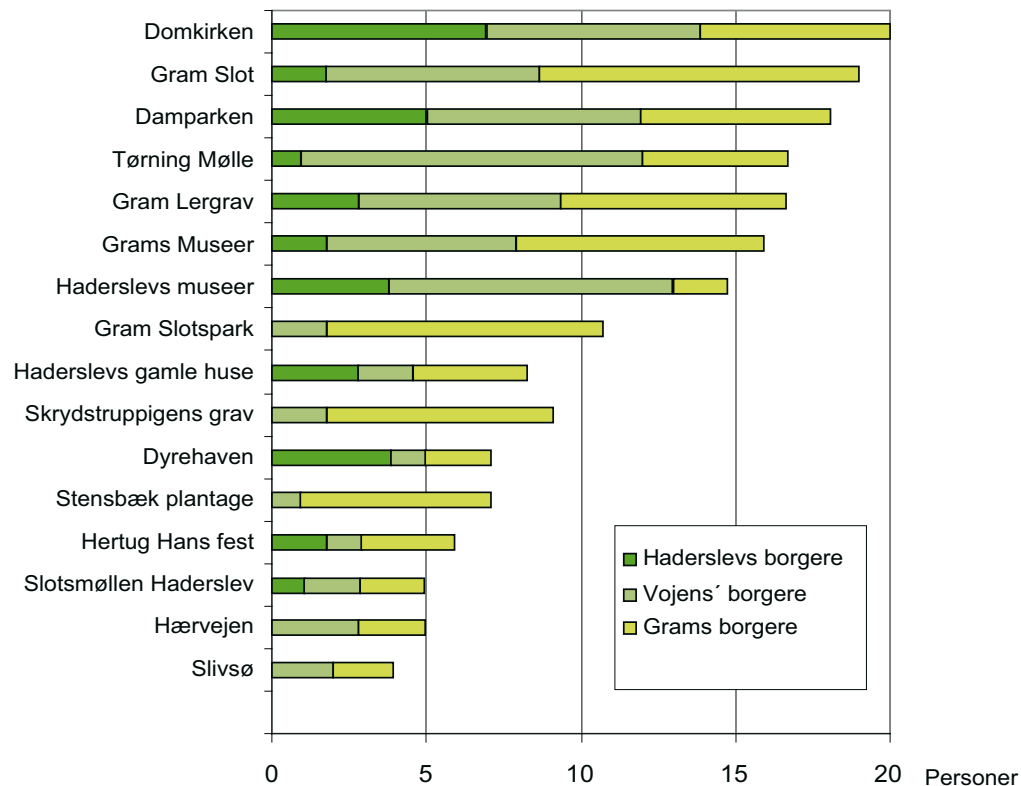
Ved projektets begyndelse blev der blandt kommunens mange kulturhistoriske steder udpeget 5 kulturmiljøer som bærende for strategiarbejdet. Det drejer sig om Aarø-sund, Haderslev Bymidte, Tørning Mølle og

Christiansdal, Gram samt Landskabsbåndet, som løber på tværs gennem kommunen via fjorden, tunneldalen og ind til smeltevandssletterne omkring Gram Bakkeø.

De 5 kulturmiljøer er valgt, fordi de er spændende og tiltrækkende, og fordi der ligger en klar historisk og landskabelig sammenhæng i dem. Derudover indeholder de en række af de mest kendte seværdigheder i kommunen, samt gode muligheder for yderligere udvikling.

»MED UDGANGSPUNKT I KULTURARVEN ER MISSIONEN AT GØRE HADERSLEV KOMMUNE TIL ET SÅ GODT STED AT VÆRE, AT MENNESKER TIL ENHVER TID VIL BO OG HOLDE FERIE I KOMMUNEN«

Interviews med 44 beboere i kommunen. Nedenstående er de kulturmiljøer, som flest umiddelbart kunne nævne.

Forud for udpegnen af de 5 kulturmiljøer er en række tilfældigt udvalgte borgere i kommunen blevet interviewet om deres holdninger til og brug af kulturmiljøerne. Til venstre ses de kulturmiljøer, som de 44 adspurgte personer umiddelbart kunne nævne. Hver person blev spurgt specifikt om kulturmiljøer i hver af de tre gamle kommuner. Det ses, at hovedparten af de nævnte kulturmiljøer falder ind under den udpegnen, som efterfølgende blev foretaget.

Det er påfaldende, at kun halvdelen af de adspurgte nævner domkirken som kulturmiljø. Måske fylder kulturarven ikke så meget i befolkningens bevidsthed, eller måske tager de den for givet? En anden interessant vinkel er, at de adspurgte borgere i Haderslev tilsyneladende har et begrænset indtryk af, hvad der findes af kulturarv udenfor den gamle Haderslev Kommune, mens de adspurgte borgere i de øvrige byer er bredere orienteret. Ingen i Haderslev nævner fx. Hærvejen.

HADERSLEV SOM EUROPAS SLIPSEKNUDE

En vision for »Haderslev Kommune som kulturarvs-kommune« skal på én gang være både realistisk, ambitiøs og retningsgivende. Den skal tage udgangspunkt i områdets særlige kvaliteter, de stedsspecifikke og stedsbundne. Perspektivet skal være tilstrækkeligt langt til, at man oplever et procesforløb. Og ambitionsniveauet skal være så højt, at man skal anstrenge sig. Og så skal visionen have karakter af et statement – eller et ultimativt udsagn, hvis implicite budskab fortæller, at »det er bare om at klø på«.

I forbindelse med projektets turismeseminar i januar 2007 blev følgende vision for »Haderslev Kulturarvs-kommune« formuleret:

**»HADERSLEV KOMMUNE ER I 2017
DET NATURLIGE CENTER MELLEM
NORDEN OG SYDEUROPA
FOR UDVIKLING OG FORMIDLING AF
EN LEVENDE OG INTERAKTIV
KULTURARV«**

Hermed er der sat en udfordrende dagsorden, der rækker langt udover kommunegrænsen. Haderslev som Europas slipseknode, hvorfra der stråler et energifelt af interaktiv kulturarv.

ORGANISATION OG REDSKABER

I forbindelse med projektet »Haderslev Kulturarvs-kommune« er der sammensat to netværk af personer, der repræsenterer viden, formidling og økonomi. Et stort og bredt sammensat kulturarvsnetværk med omkring 50 medlemmer og et mindre, som alene er sammensat med ressourcpersoner indenfor turismeerhvervet. Der er tale om ressourcpersoner, som medvirker til at give projektet luft under vingerne. Ressourcpersonerne bor og arbejder i Haderslev Kommune. Det vil sige, at de også er til rådighed, når projektet er afsluttet.

Værdien af en sådan personkreds kan ikke overvurderes. At være medlem af et netværk skal føles som et ridderslag. Man er værdsat for sine specielle kvaliteter. Netværket har altså en vis eksklusiv karakter.

Omvendt vil det altid med mellemrum være nødvendigt at provokere et netværk for at få den optimale effekt af ressourcerne, da der ofte vil være en tendens til konsensus om fortræffelighederne i »vores« område. Hermed udtørrer også kilderne til at sætte tingene på spil og ind i en ny, og måske mere befordrende sammenhæng.

Udover tilstedeværelsen af netværk vil en hel række værktøjer som interviews, offentlige høringer og møder, besigtigelsesture og meget andet kunne indgå som en naturlig del af det fortsatte beredskab.

Fiskeruserne er hængt til tørre på Aarø

Kulturarvsnetværket:

Flemming Hansen Haderslev Turistforening
Jens E. Platz Haderslev Erhvervsråd
Keld Søberg Ny Haderslev Erhvervsråd
Claus Witt Haderslev Handelsstandsforening
Henning Christoffersen DB Partner
Jan Dall Buch & Boje
Torben Strøm Nybolig
Dan Bugslag Vikær Camping
Helge Jacobsen Haderslev Bygningsbevaring
Bent Vested Rønne Byhistorisk Arkiv
Orla Madsen Museum Sønderjylland
Lennart Madsen Museum Sønderjylland
Inge R. Møller JyskeVestkysten
Peter Hee Landsforeningen By og Land
Peter Jürgensen Arkitekt
Harro Hallmann Bund Deutscher Nordschleswiger
Jørgen Toft Jessen Arkitekt
Jørgen Overby Arkitekt
Martin Abrahamsson Gram Museum
Kim Eriksen Domprovst
Carsten Ørnsholt Haderslev Skovdistrikt
Anders Sanderbo Haderslev Kommune
Søren Klint Kistorp Haderslev Kommune
Tine Kirkegaard Haderslev Kommune
Aage Gram
Leif Nørgaard Journalist og amatørarkæolog
Preben Nørup Lokalhistorisk Forening
Solvej Kappel Landdistriktsaktivist
Kai Wisnewski Haderslev Kommune
Hans Linding Haderslev Kommune
Ove Soltendick Vojens Turistforening
Bent Mortensen Gram Turistforening
Kerstin Petersen Haderslev Turistbureau

Lone Mulberg Vojens Turistbureau
Christine Strange Gram Turistbureau
Troels Lemonius Haderslev Turistbureau
Christa Hansen Sognepræst
Jan Nøjsen Danmarks Naturfredningsforening
Flemming Nissen Danmarks Naturfredningsforening
Jørn Buch CVU
Henrik Frandsen Sønderjysk Landboforening
Knud Kristensen Tørning Mølle
Bjarne Beck Tørning Mølle
Poul Dørflinger Dørflinger arkitektfirma
Margit Hagelsø Sønderjyllands Skolemuseum
Carl Skøtt Budstikken
Henrik Svensson Haderslev Ugeavis
Gisela Seffel Der Nordschleswiger
Hans D. Dirks Hertug Hans Lauget
Kirsten Rubech Eliteprivat
Bodil Jakobsen Sønderjyllands Skolemuseum

Turismenetværket:

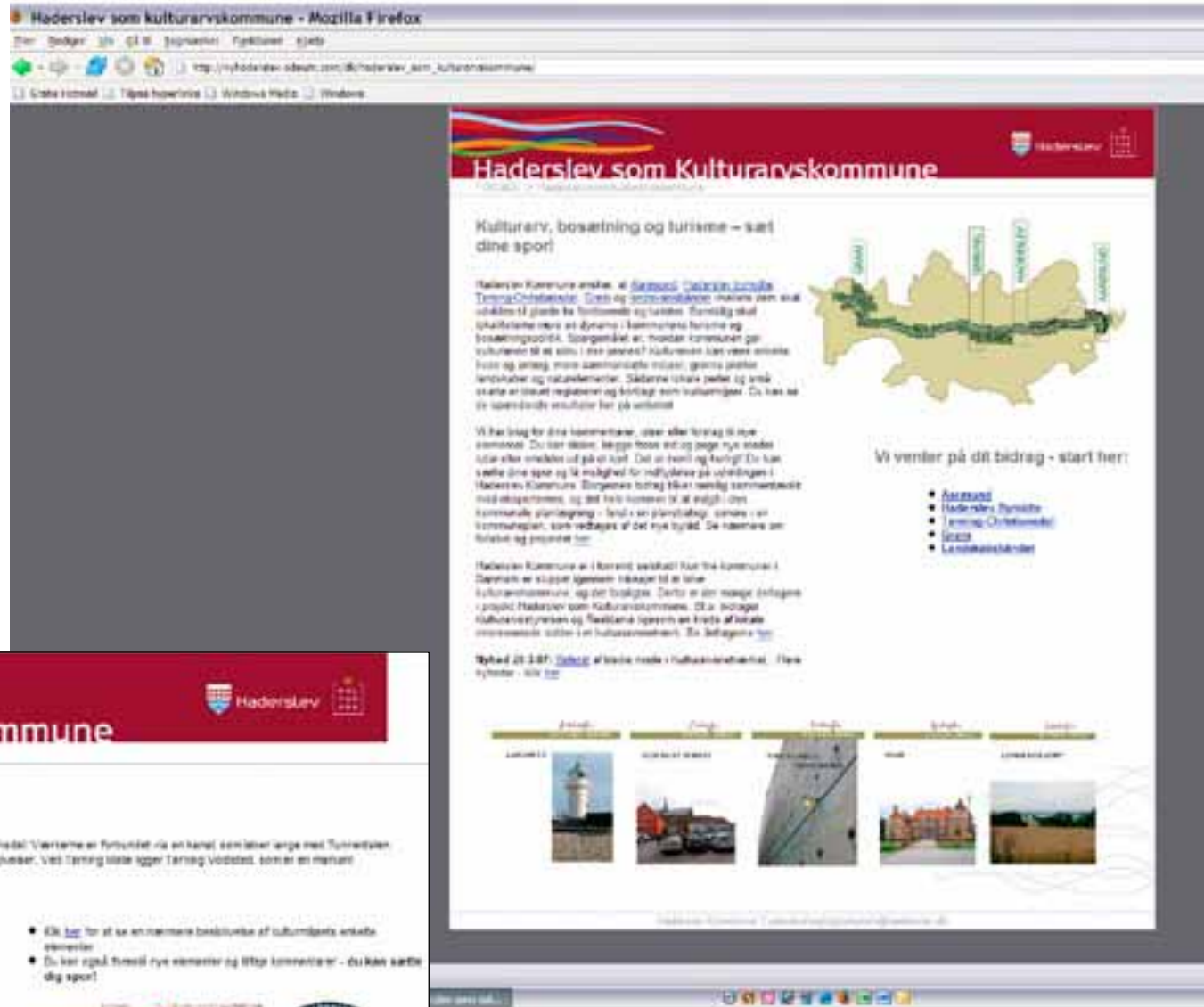
Kerstin Petersen
Lone Mulberg
Troels Lemonius
Flemming Hansen
Christine Strange
Martin Abrahamsson
Malene Quistgaard
Willy Feddersen
Søren Klint Kistorp

WEBSITE OG DIALOG

For at give projektet en løbende dialogmulighed, er der udviklet et internetbaseret værktøj, som alle med adgang til nettet kan betjene sig af. På hjemmesiden ligger der en række informationer om projektet, der opdateres løbende med det nyeste stof. Men det mest interessante ved hjemmesiden er muligheden for enhver til at meddele sig eller lægge informationer ind på siden, samtidig med at man kan gå i dialog med allerede indlagte udsagn og synspunkter.

Hjemmesiden vil i princippet kunne fungere lige så længe, der er et ønske herom. Det vil sige, at der er tale om et værktøj, der fortsat kan anvendes, når projektet er afsluttet. Måske kunne hjemmesiden anvendes som undervisningsmateriale i folkeskolen?

Der er rigtig mange informationer til rådighed – se selv: www.haderslev.dk

Screenshots fra websiden, som ligger under Haderslev Kommunes hjemmeside. Brugerne har selv haft mulighed for at knytte kommentarer, billeder og nye historier på de udvalgte steder. Klik selv ind på siden og se, hvad brugerne skriver.

METODE

Projektets metode har fulgt 3 parallelle spor i afdækningen af stedernes særlige karakter og potentialer. De fysiske spor som arkitektur, landskabstræk og strukturer er afdækket gennem besigtigelser samt kort- og litteraturlæsning.

De sociologiske spor i form af daglig praksis, holdninger, opfattelser og egnsbestemt mentalitet er afdækket gennem såvel kvalitative som kvantitative interviews og spørgeskemaer. I alt er der gennemført 126 interviews, som er sammenholdt med erfaringer fra lignende undersøgelser.

De historiske spor dækker over faktuelle begivenheder og personer, der kan knyttes

til de givne steder. Afdækningen af dette spor har hovedsageligt været lagt i hænderne på Museum Sønderjylland.

På tværs af disse undersøgelsesspor giver projektet et bud på »stedets ånd«, hvorved forstås den særlige karakter, stemning og tradition, som hersker på netop dette sted.

Ud fra stedets ånd trækkes der linjer - eller "guidelines" - til nutidige og fremtidige potentialer og muligheder. Disse kan omsættes til nye mål og handlingsinitiativer ud fra en samlet vision og strategi.

FYSISKE SPOR

SOCIOLOGISKE SPOR

HISTORISKE SPOR

STEDETS ÅND

POTENTIALER

VISION

VISION - MÅL - HANDLINGSPLANER

STEDETS ÅND - DET STRATEGISKE UDGANGSPUNKT

Haderslevs særlige geografiske og historiske situation relaterer sig til det Sønderjyske grænseland mellem Danmark og Tyskland og i større mål mellem Norden og Sydeuropa. Men også, men i langt mindre dramatisk udstrækning, mellem Østersøen og Vesterhavet.

Denne lokalisering med alle dens afledte og komplekse forhold præger mentalitet, sprog, matrikelvæsen, bygningskunst og alle mulige andre indretninger og væremåder. Den er unik i den forstand, at den kun findes her. Og altså kun øver sin indflydelse her – og ikke fx på Århuskanten, ved Holbæk eller på Bornholm. I dette forhold skal »stedets ånd« søges og tydeliggøres på en moderne og fremadrettet måde.

Med udgangspunkt i Danmark og Den europæiske Union har Haderslev alle muligheder for en langt mere direkte og åben kontakt til tilsvarende omstridte steder i Europa, fx Alsace, Vilnius, Åland, Trieste mfl., ligesom Haderslev med udgangspunkt i kulturhistorien kan drage fordel af slægtskabet med en række nordtyske byer, fx Wismar, Stralsund og Luthers Wittenberg.

Vandkraftværket ved Christiansdal vidner som den sidste rest om fordums store industrieventyr

- **Tydeliggør Haderslev med grænse-landets dobbeltvendte profil**
- **Forbind Haderslev med tilsvarende omstridte grænseområder i Europa**
- **Dyrk de kulturelle, forretningsmæssige, turistmæssige og sociale relationer i det nære udland**

BOSÆTNING OG TURISME

Kulturarvens betydning for bosætning og turisme trækker på de samme elementer, men tilsyneladende i omvendt orden. For tilflytteren er de **funktionelle bevæggrunde** meget betydningsfulde med arbejdet som det klart mest fremherskende motiv. Men også en række andre funktionelle forhold som gode institutioner og pendlingsmuligheder spiller en betydelig rolle. Endelig spiller uddannelsesmuligheder en stor rolle for unge mennesker.

Når de funktionelle forhold er tilfredsstillende vil tilflytteren se sig om efter **oplevelsesmuligheder** af den ene eller anden art – teater, caféliv, kultur- og sportsbegivenheder eller være drevet af sociale og familiemæssige ønsker. Endelig er der et tredje lag af motiver, som kan henføres til den **mytiske eller meningsgivende dimension** om »at høre til et sted«. Der kan dog ses en tendens til, at de funktionelle krav betyder mindre for den yngre generation, som f.eks. er indstillet på at pendle længere.

For turisten forholder det sig stort set omvendt. Her er det ikke det funktionelle, der har størst betydning – fx. om hotellet er rent, om man kan drikke vandet eller andet. Her er det myten og det meningsgivende, der trækker. Ønsket om at tilegne sig et bestemt steds særlige atmosfære. Men også oplevelser og oplevelsesmuligheder har stor betydning for turisten. Opleve livet i basaren eller landskabets store vidder, fange laks i den vilde elv eller bare slappe af under et behageligt klima.

I en politisk strategisk sammenhæng er det afgørende at være opmærksom på alle tre lag af bevæggrunde. Men lige så afgørende er det at formulere sin strategi efter, hvilken målgruppe, man vil have i tale.

Rhododendronkrattet i Gram Slotspark

TURISME

BOSÆTNING

Mening og Myte	Funktionelle bevæggrunde
Oplevelsesmuligheder	Oplevelsesmuligheder
Funktionelle bevæggrunde	Mening og Myte

HVAD FLYTTER OS?

En spørgeskemaundersøgelse gennemført i sommeren 2006 blandt kulturarvsnetværkets medlemmer afdækker medlemmernes egne flytteårsager og deres argumenter overfor potentielle tilflyttere. Kulturarvsnetværket har frit kunnet liste op til 3 årsager og argumenter. Der er indkommet 35 besvarelser.

80% svarer, at de enten altid har boet i kommunen eller at de er flyttet hertil på grund af arbejde. Kulturmiljøerne og de historiske kvaliteter spiller kun en mindre rolle.

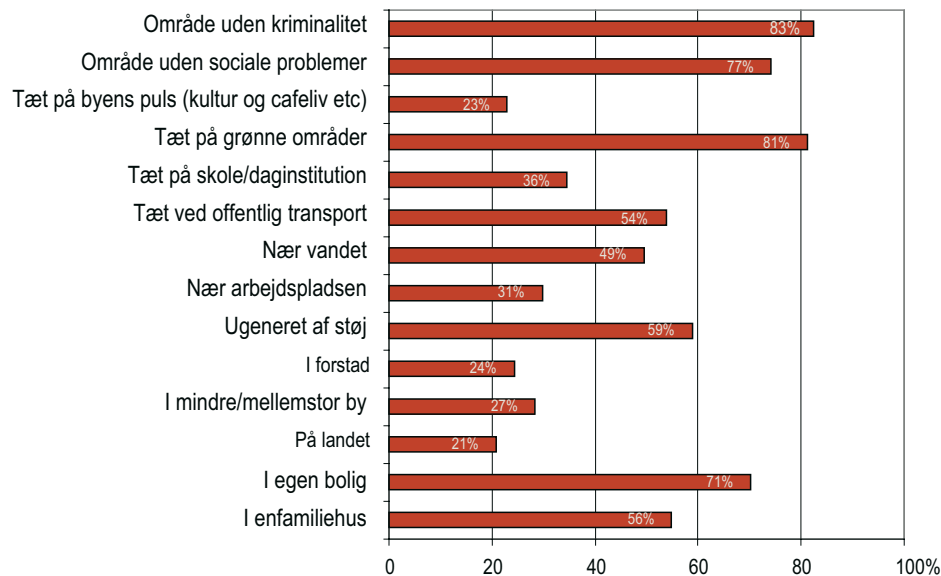
Når netværket skal sælge egnen overfor mulige tilflyttere er det naturen og nærheden til skov og strand, der først nævnes. I det hele taget fylder muligheden for et spændende fritidsliv i smukke omgivelser meget. Haderslev by fremhæves som en dejlig by af god størrelse med mange kulturelle og indkøbsrelaterede tilbud.

Beliggenheden på kanten af trekantsområdet fremhæves som vigtig faktor, og kulturarven spiller en større rolle, når man argumenterer overfor andre, end når man begrundet sit eget valg.

I forbindelse med projektet er tre tilflyttere blevet interviewet om deres bevæggrunde, og her har beliggenheden ved motorvejen, gode nærmiljøer og gode kultur- og fritidstilbud været afgørende faktorer. Nærhed til arbejdet er tilsyneladende et bredere begreb hos de yngre tilflyttere idag end hos kulturarvsnetværket, og det er ikke længere så højt prioriteret.

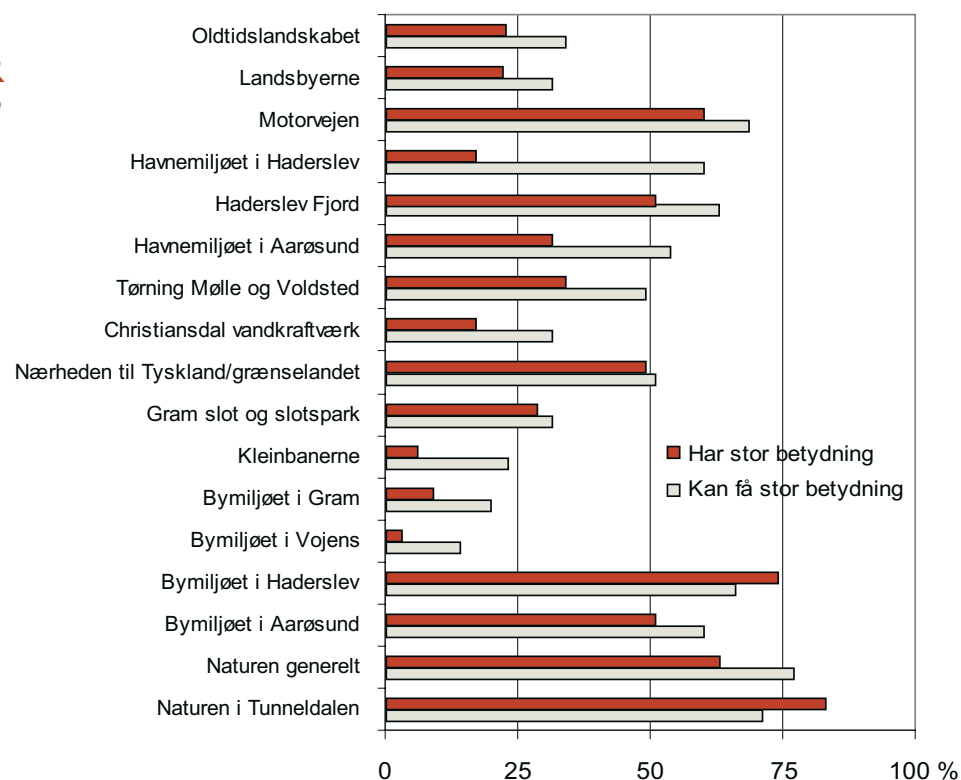

HVOR VIL VI GERNE BO?

Iflg »Hans Kristensen, Center for bolig og velfærd, Realdania Forskning

HVAD HAR/FÅR BETYDNING FOR BOSÆTNINGEN?

Iflg 35 besvarede spørgeskemaer til kulturarvsnetværket.

HVOR VIL FOLK BO?

Udviklingsprojekter har det med at frisere virkeligheden. Derfor er det nøgterne statusbillede altid et godt og nødvendigt korrektiv over for lovende skønmalerier. Ser man på danskernes bosætningspræferencer, så vil man konstatere, at det at bo i et område uden kriminalitet tillige med at bo tæt på grønne områder, er de helt store scorere. Over 80% af de boligsøgende danskere fremsætter disse ønsker. »Kun« 23% ønsker at bo tæt på byens puls med kultur- og cafeliv. Det sidste er måske lidt overraskende, fordi emnet fylder så meget i den offentlige debat.

I »Haderslev Kulturarvskommune« har vi spurgt deltagerne i kulturarvsnetværket, hvilke attraktioner, der tiltrækker tilflyttere i dag, og hvilke attraktioner, der vil have betydning i morgen. Et sådant forsøg på at afdække potentialer er vist i figuren ved siden af. Der hvor der er størst forskel mellem den røde og hvide stav er potentialet størst. Omvendt skal potentialerne læses sammen med antallet af markeringer på de enkelte emner.

Som konklusion peger undersøgelsen på, at forventningerne er store til Haderslev Havn, men også havnemiljøet i Aarøsund scorer pænt. Interessant er tillige, at Tørning Mølle og Christiansdal ligger ganske højt på forventningsskalaen. Men også landsbyerne, oldtidslandskabet og naturen er godt med. Overraskende er det, at forventningerne til bymiljøet i Haderslev er negativ. Men nedgangen er fra en relativ høj position. Det ligner en tendens, at kulturmiljøer, der relaterer sig til vand på den en eller anden måde, har stor tiltrækningskraft.

Nye boliger skyder op på Haderslev Havn i disse år

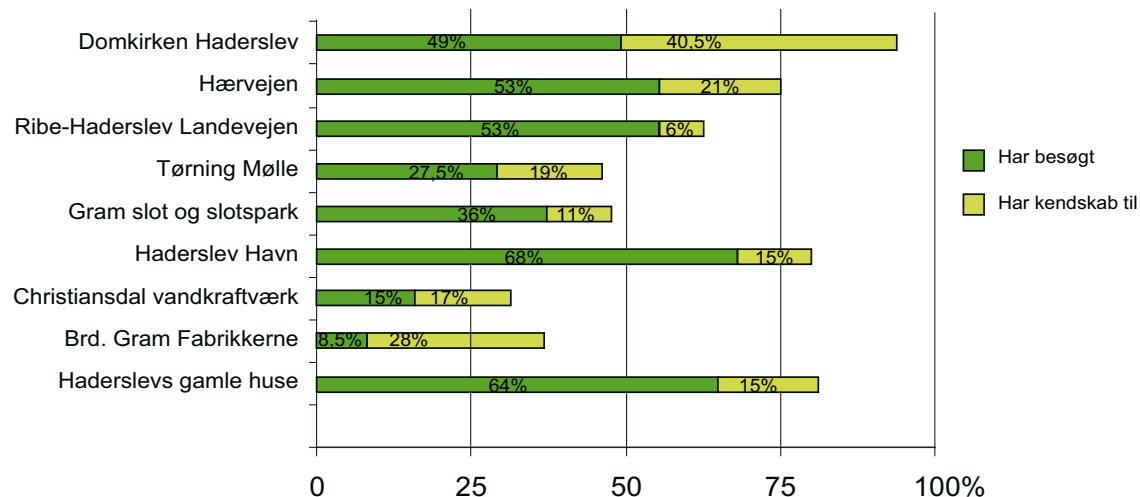
HVAD VIL TURISTERNE SE? KULTURMILJØER SOM TURISTERNE HAR BESØGT OG HAR KENDSKAB TIL

I sommeren 2006 blev der gennemført 47 interviews med turister i Haderslev Kommune på overnatningssteder, strande og i byerne. De blev bl.a. spurgt om, hvilke af de 9 kulturmiljøer til højre, som de havde besøgt eller havde kendskab til.

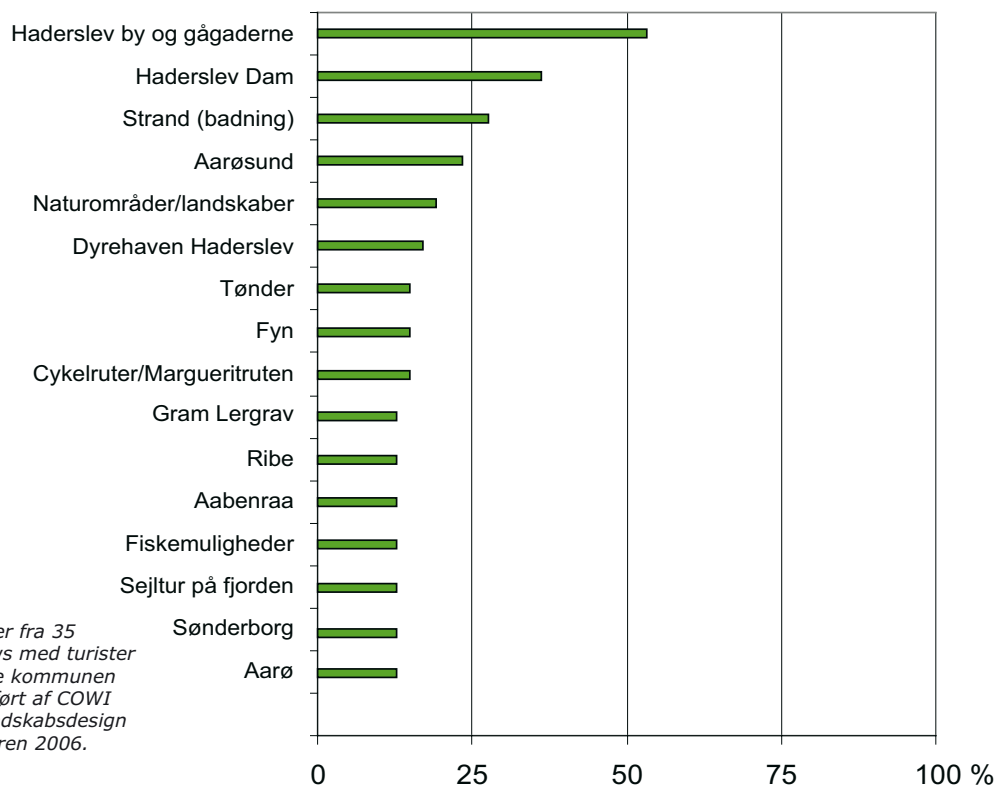
Her er det tydeligt, at Hærvejen og Haderslevs seværdigheder; de gamle huse, domkirken og havnen er de kendte steder, mens de øvrige frister en mere ukendt tilstedeværelse. Hele 49% af de adspurgte turister har besøgt Haderslev Domkirke, hvilket næsten svarer til det antal turister, som har besøgt eller har planer om at besøge Haderslev by. Næsten alle de adspurgte turister har enten besøgt domkirken eller har kendskab til den.

Aarøsund er - i forhold til sin størrelse og markedsføring - måske overraskende nævnt som et sted, forholdsvis mange af turisterne vil besøge eller har besøgt (23%). Strandene er ligeledes meget populære, hvilket til dels kan tilskrives et ualmindeligt varmt vejr, da undersøgelsen blev foretaget.

De adspurgte turister prioriterer naturoplevelser og bymiljøer højt, mens underholdningstilbud som f.eks. Legoland og Danfoss Universe kun nævnes af en enkelt person. En del turister besøger også nogle af de øvrige byer i Sønderjylland, eller tager turen forbi Fyns købstæder. Det sidste gælder især sejlerne, som gerne anløber en række havne i løbet af deres ferie.

STEDER/ATTRAKTIONER SOM TURISTERNE HAR BESØGT/VIL BESØGE

Resultater fra 35 interviews med turister over hele kommunen gennemført af COWI By & Landskabsdesign i sommeren 2006.

EN STREG OG FIRE PUNKTER

Landskabsbåndet mellem Aarøsund og Gram er udpeget som det gennemgående kulturmiljø i Haderslev kommune. Landskabsbåndet visualiserer på overbevisende måde det af istiderne skabte landskab med tunneldal, sandsletter og bakkeø. Der er tale om et varieret og oplevelsesrigt naturområde, hvor der mellem den bugtede fjord og den langstrakte bakkeø ligger pittoreske søer, ådale, skove og marker. I dette markante landskabstræk fremstår Aarøsund, Haderslev Bymidte, Tørning Mølle og Gram som veldefinerede punkter af betydelig kulturhistorisk tyngde.

Aarøsund er den gamle færgeby med fiskeri- og lystbådehavn. Her står det nyistandsatte badehotel som en aktuel repræsentant for badekulturen i Danmark omkring 1900-årene. I dag er Aarøsund fortsat et yndet udflugtsmål, både for badegæster, sejlere og campister, som sætter pris på stedets charme og det vekslende liv på sundet.

Haderslev Bymidte omfatter det gamle byområde, der oprindelig er anlagt på en sandbanke midt i fjorden. Beliggenheden ved den mest bekvemme overgang fra nord til syd, gav anledning til byens fødsel for ca. 800 år siden. Bymidten er domineret af domkirken, som ligger højt og midt i et middelalderligt bymiljø, der byder sig til med forretninger, underholdning og kultur.

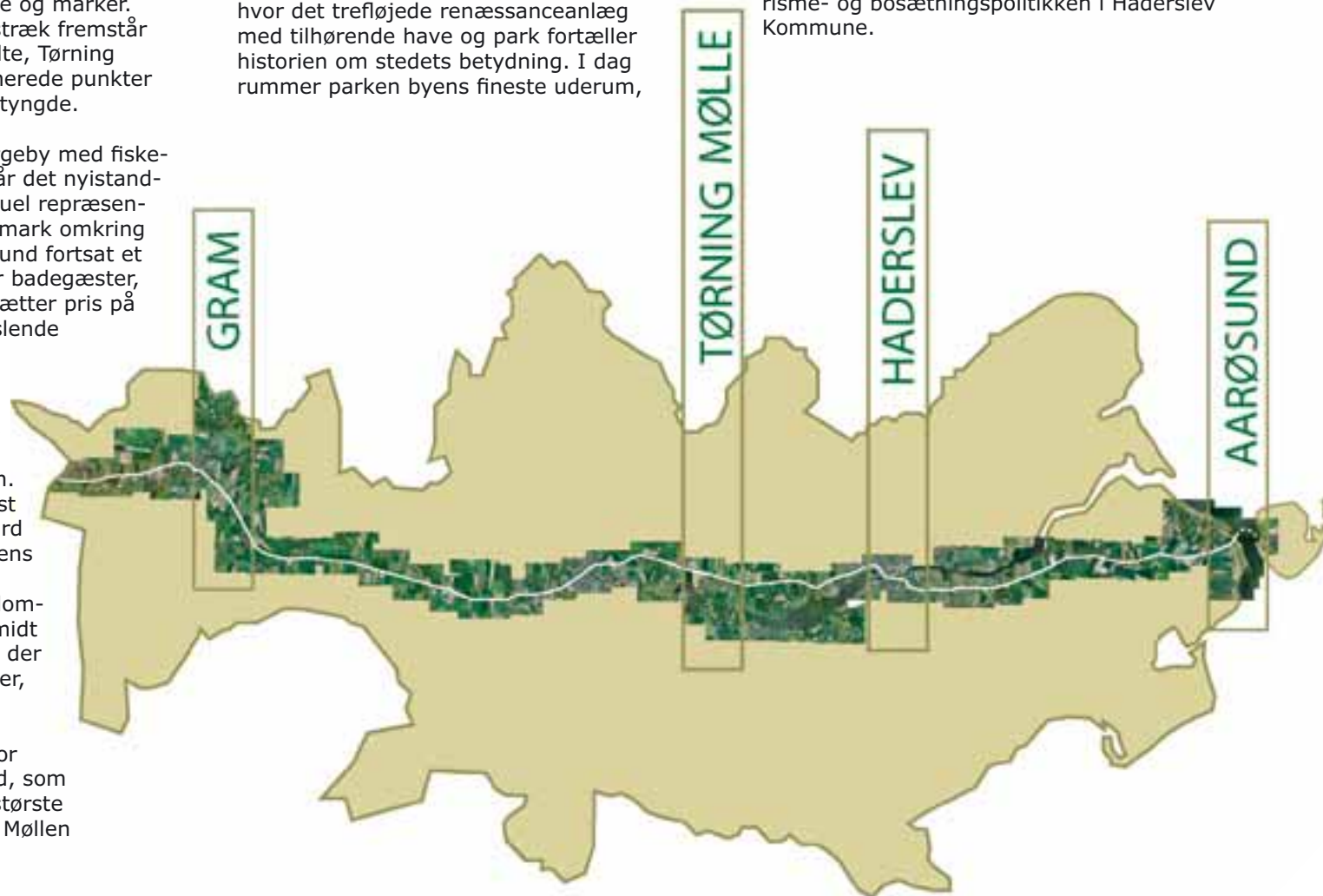
Tørning Mølle ligger nedenfor det middelalderlige voldsted, som engang lagde plads til det største borganlæg i Sønderjylland. Møllen

har altid været knyttet til borgen. Tørning Mølle ligger smukt i ådalen ved skovklædte søbrinker og fortæller sammen med det nærved beliggende Christiansdal en spændende historie om vandet og terrænets udnyttelse til industriel produktion. Området er i dag et velbesøgt udflugtssted.

Gram er først og fremmest slotsbyen, hvor det trefløjede renæssanceanlæg med tilhørende have og park fortæller historien om stedets betydning. I dag rummer parken byens fineste uderum,

som bruges flittigt af dens borgere og tilrejsende turister. Foruden slotshistorien fortæller byens huse og gader en spændende historie om Gram som handels- og stationsby.

De 5 kulturmiljøer er i projektet »Haderslev Kulturarvskommune« udpeget som dynamoer, der skal medvirke til at udvikle turisme- og bosætningspolitikken i Haderslev Kommune.

Malet træ i svungne former

Nittet, malet metal

Farvestrålende fiskergrej

Maritime farver og tovværk

Pontonbroer

"GUIDELINES" AARØSUND - MARITIME SOMMERDRØMME

Pastelfarver og tegltag

Sommergult og småsprosset

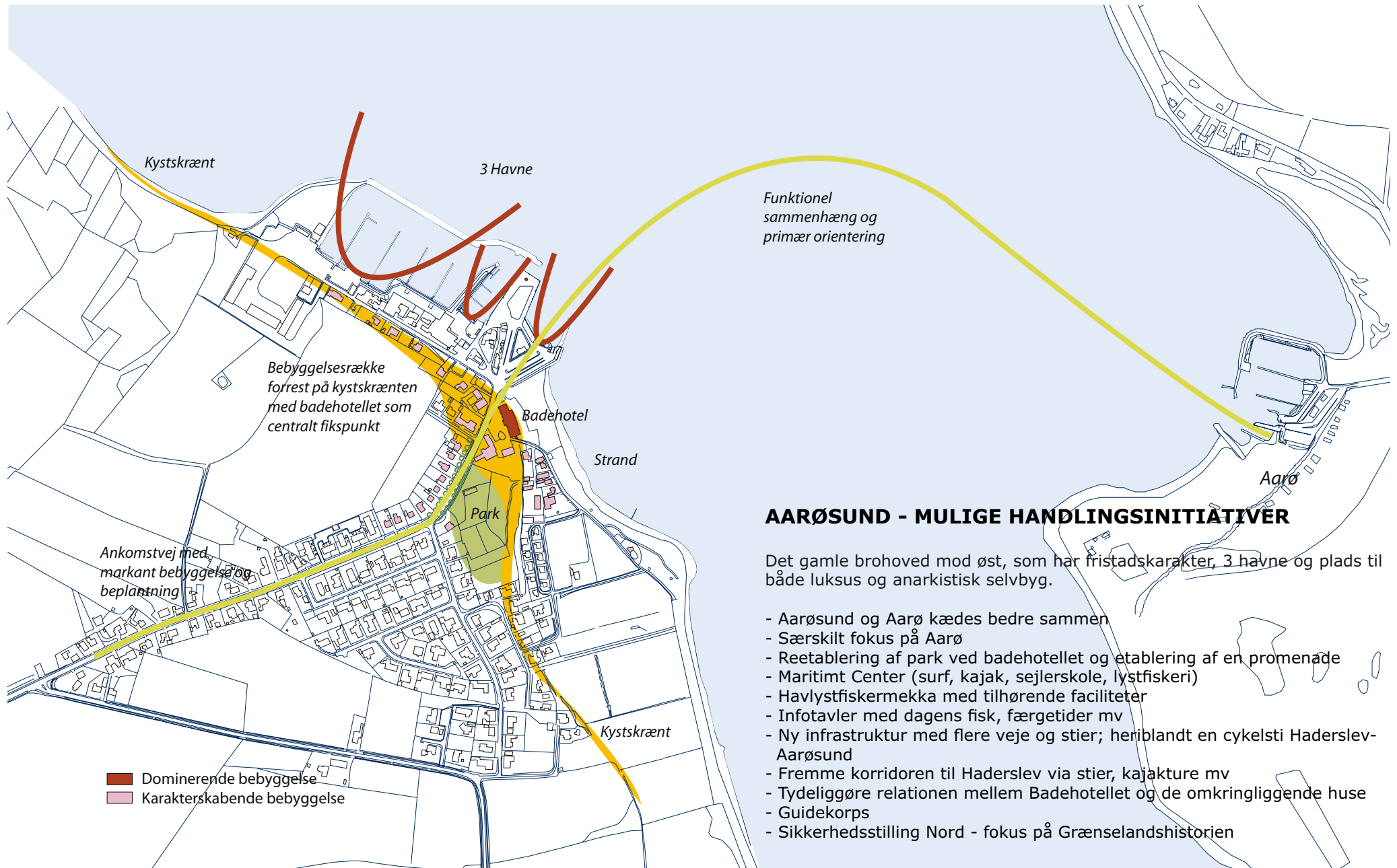
Anarkistisk selvbyg og organiseret rod

Omhu og detaljer

AARØSUND - BÆRENDE BYSTRUKTURER

Mad som kulturarv

Materialer og byggeskik fra en svunden tid

Byens hierarki i røde tegl

Smalle, kurvede gaderum

"GUIDELINES" HADERSLEV - MIDDELALDERØEN

Landskabet i byen

Nybyg på øens kanter

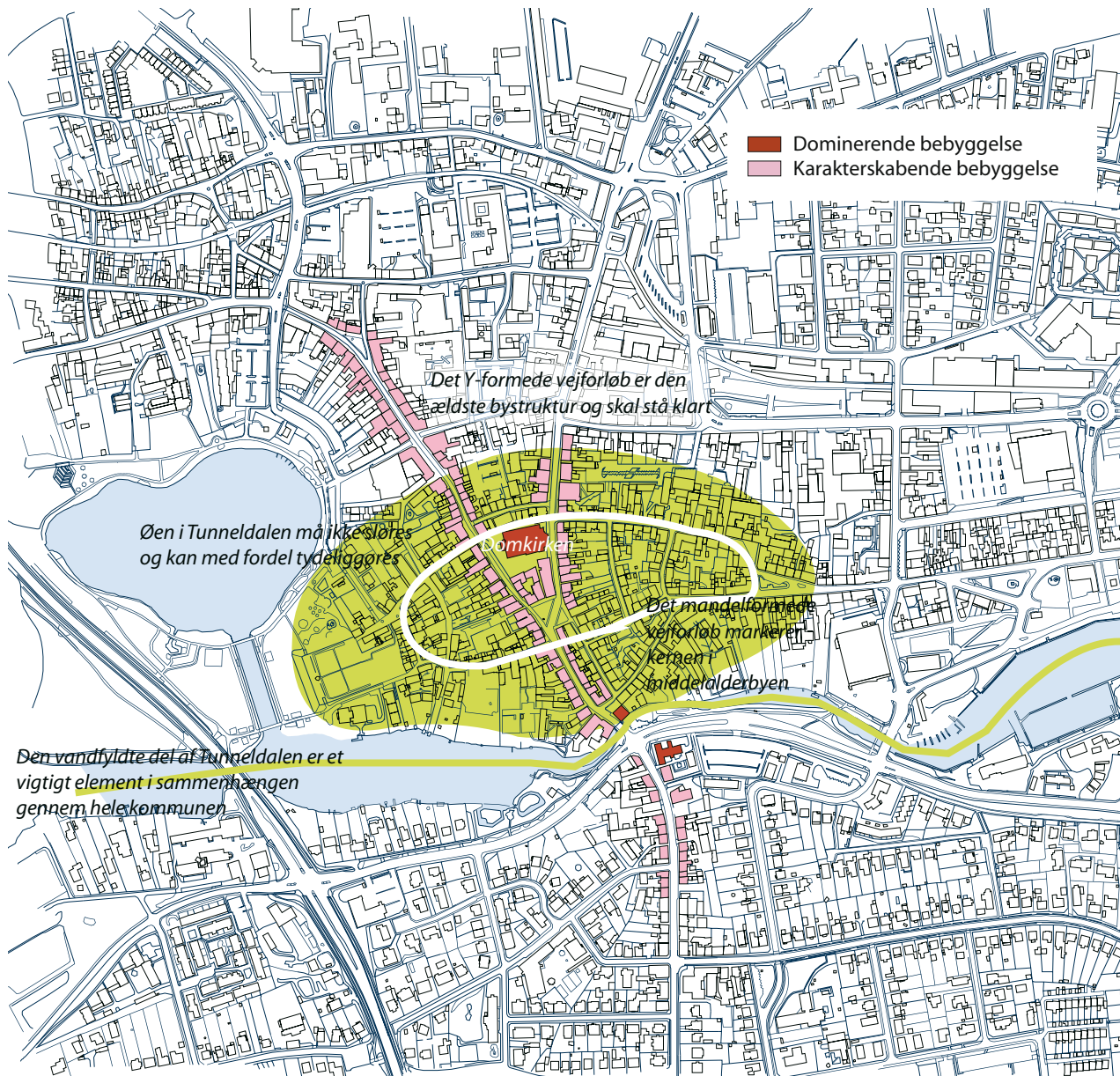
En ø kræver broer og både

Klosterjorden som grænse

HADERSLEV - BÆRENDE BYSTRUKTURER

HADERSLEV BYMIDTE - MULIGE HANDLINGSINITIATIVER

Øen i Tunneldalen og middelalderbyen som stemningskabende kulisse. Finkultur og Grænselandets højborg.

- Genetablering af øen ved opgravning af kanal nord om bymidten
- Plan for mere liv i Slotsgadekvarteret og flagstænger i de gamle gader
- Nye initiativer i Domkirken
- Brick Gothic og finkultur
- Middelaldernat, Hertug Hans Fest og renæssancemusik
- Åben renæssanceby med adgang til »levende« baggårde og kældre
- Stærkere formidling af grænseegnens dobbelte orientering
- Plan for Tysklandsrelationen og kultur mødet, porten til Hamborgs kulturliv og lufthavn
- Mange aktiviteter i Damparken, landsstævnestadion, f.eks. vandsport og koncerter
- Reetablering af Slotsgrunden og synliggørelse af slottet ved f.eks. lys/vand.
- Synliggørelse af klostret og virtuel opførelse af Hertug Hans Slot
- Madkultur og madrejser; kagebord, øl, pølser etc
- Skilte, der fortæller om gader, bygninger mv

Synlig konstruktion i metal

Grønne rum med vand og stier

Stensætning og slidstærk belægning

Malet stenarbejde

"GUIDELINES" TÖRNING MÖLLE - RÅ IDYL

Mur, tegl og træ

Vejen via voldsted og mølle

Spændbånd og betonpuds

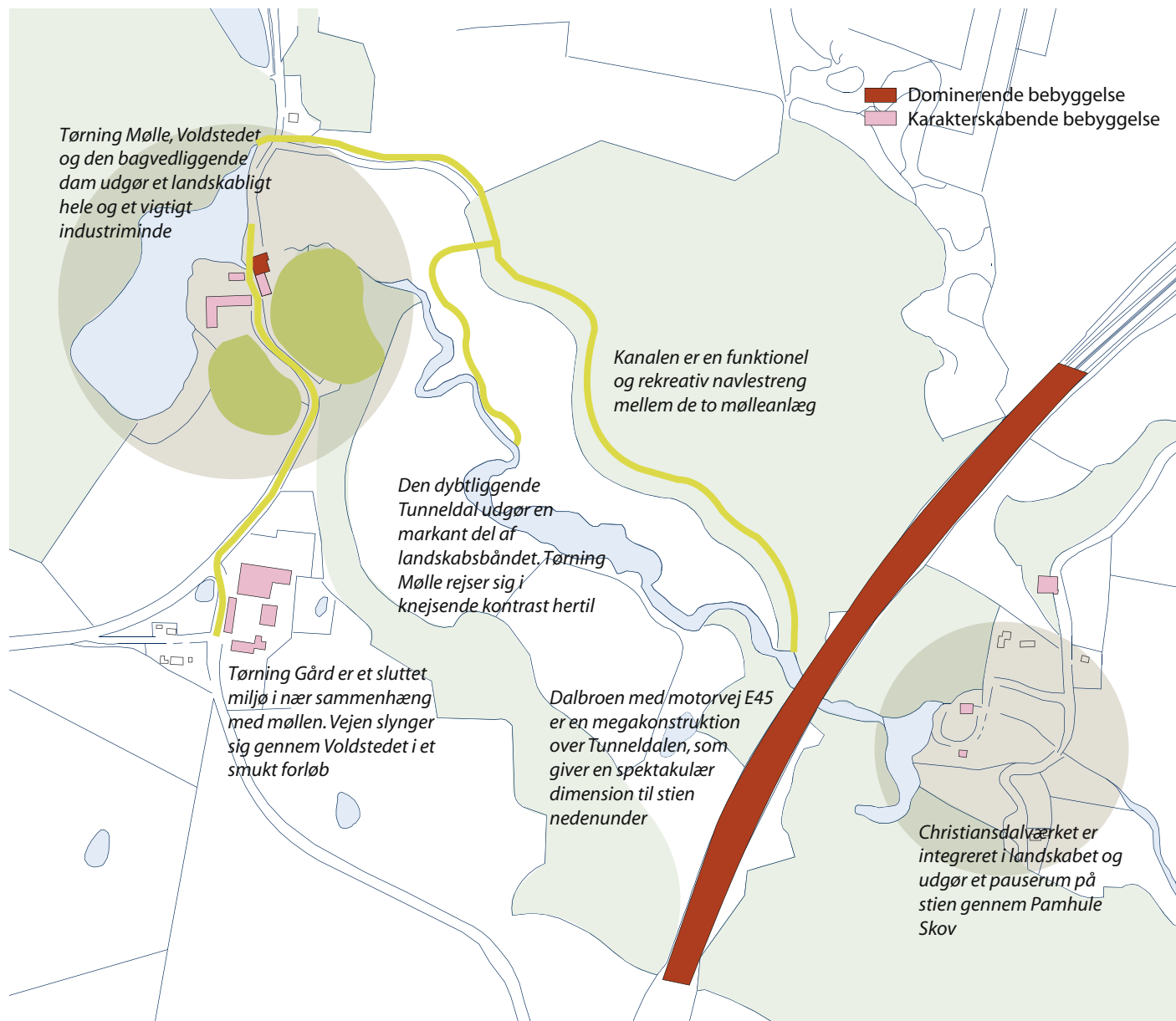
Gule tegl og vand

Betonkatedralen

TØRNING MØLLE-CHRISTIANSDAL - BÆRENDE STRUKTURER

TØRNING MØLLE OG CHRISTIANSDAL - MULIGE HANDLINGSINITIATIVER

Den robuste kulturarv med rod i industrien, den store skala og fysiske udfoldelse. Vojens som bagland og i god kontakt med omverdenen via motorvejen.

- Industrihistorien samles her, fordi der er sammenhæng mellem natur og industri
- Øget tilgængelighed til værkerne og bedre indbyrdes forbindelse
- Lærende teknologi (fysik, biologi)
- Industriens vugge (nu Hammelev - før Christiansdal)
- Fra kraft til energi til transport
- Visualisere kraften i vandet
- »Tørrning Mølle produkter«
- Musikevents og andre kulturelle arrangementer
- Hærvejen engang og motorvejen idag; porten til Europa
- Visualisere borganlægget
- Udendørs aktiviteter og evt. mesterskaber i kano, kajak, rapelling, møllejump, cykelcross og andre sportsgrene

Sønderjysk krohygge

Et vaskeægte slot fra gamle dage

Stramt trimmet slotshave

Stendiger og tæmmet natur

"GUIDELINES" GRAM - SLOTSBYLIV

Markeret midterparti

Pudsede huse med sjæl

Røde tegl med mange detaljer

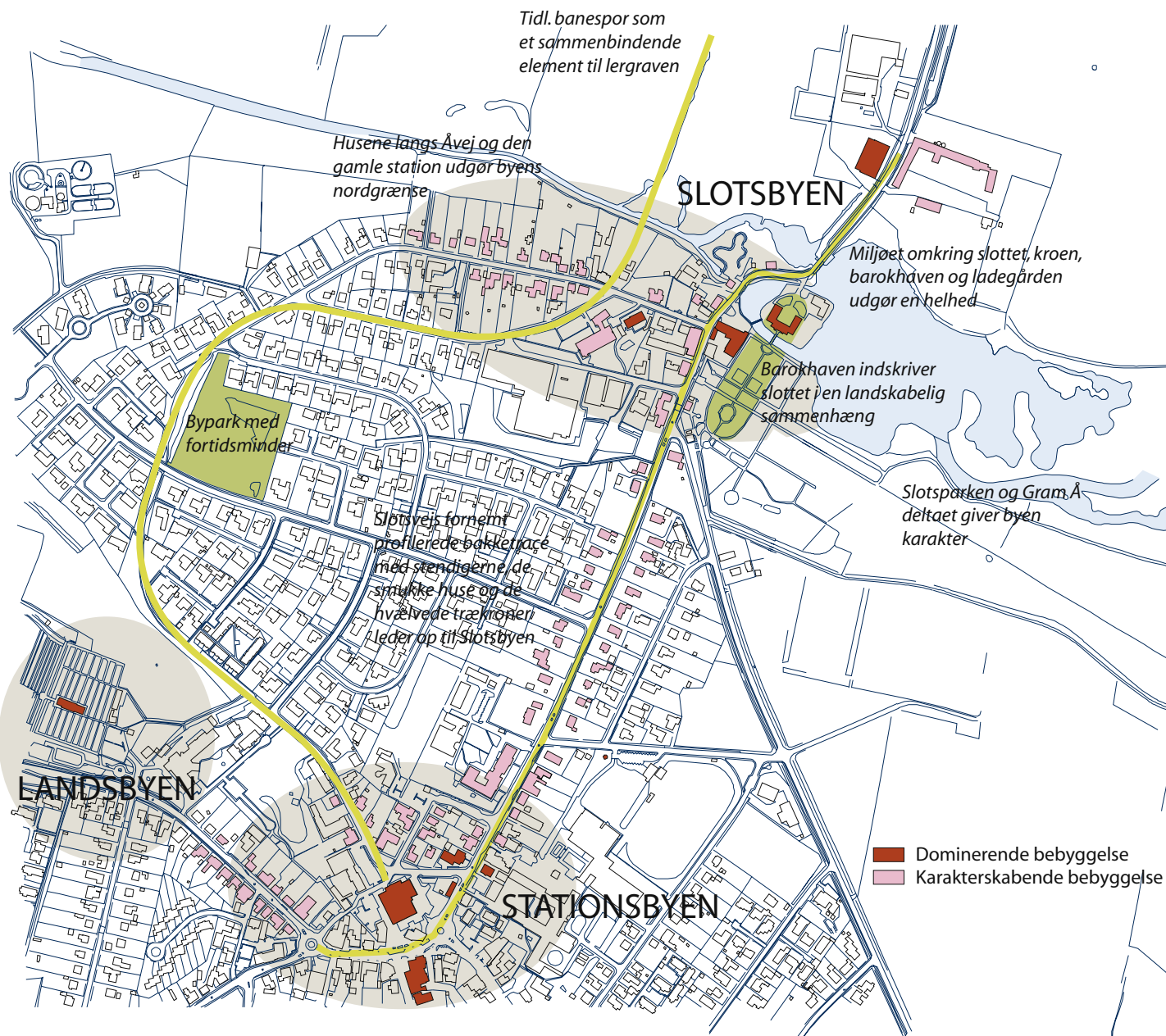
30´er funkis

...og jugendvinduer

GRAM - BÆRENDE BYSTRUKTURER

GRAM - MULIGE HANDLINGSINITIATIVER

Kommunens vestlige center med slotsbyen og stationsbyen og en aura af god tid.

- Det sønderjyske madhus. Slow food og slotsophold
- Godshistorien
- Udvikling af parken med arrangementer
- Byvandring med fokus på den specielle og sammenhængende arkitektur og de to »byer«
- Bevarende lokalplan for Slotsvej og Åvej
- Base for stille natur
- Slow city; god tid og kvalitet
- Den geologiske historie om havet dengang og nu
- Stisystemer mellem byen og Lergraven til rundture
- Cykelformidling
- Genoplive kleinbahnsporet fx. til Lergraven

Bløde stier under trækronerne

Møllestrøm og vandfald

Damende - sommersøndage og kaffe

Terrænspring som karakter

"GUIDELINES" LANDSKABSBÅNDET - VANDSLEBNE VEJE OG STEDER

Ferske enge og kødkvæg

Fjorden og Dammen

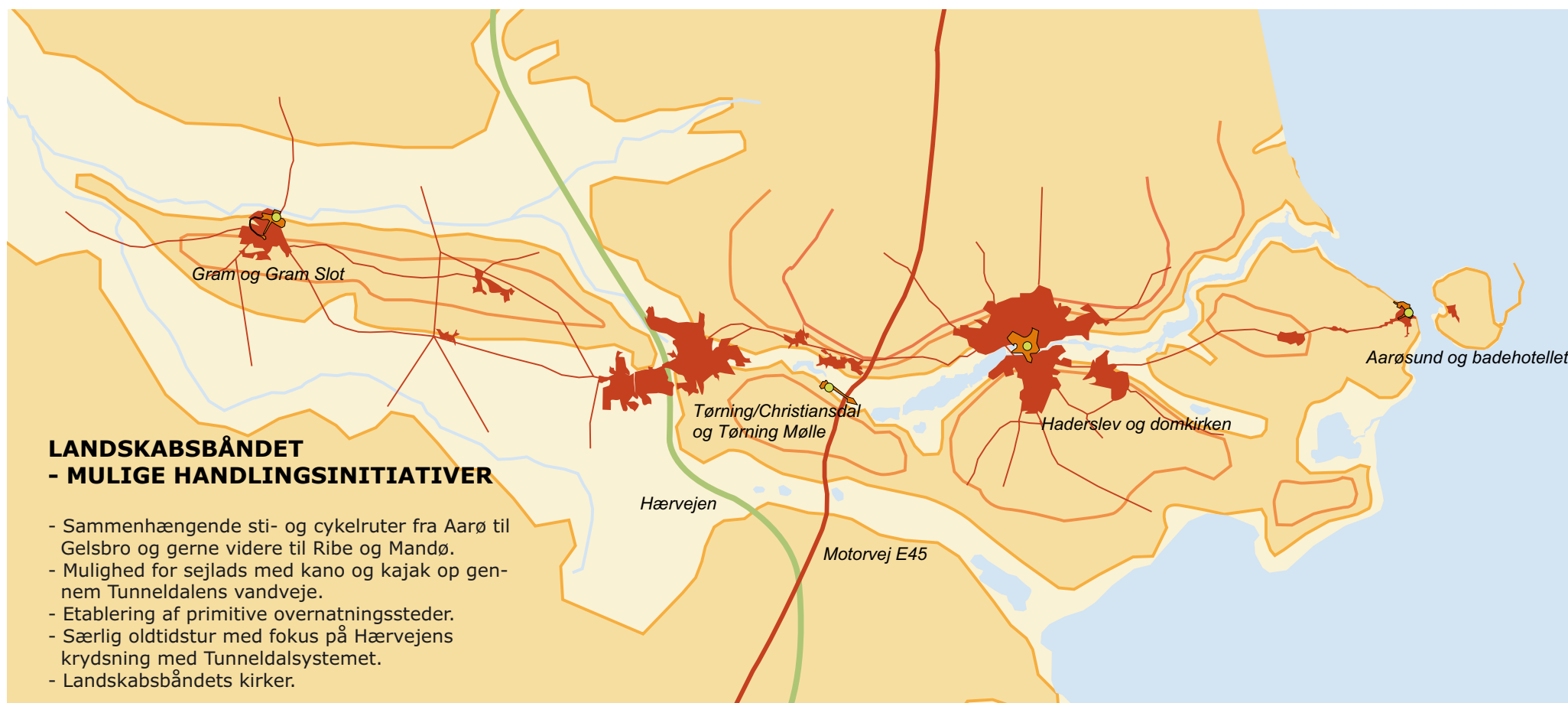
Kulturbetinget natur

Lyse sandstrande

LANDSKABSBÅNDET - BÆRENDE STRUKTURER

En levende og interaktiv kulturarv inkluderer os i den store fortælling om os selv. Hvor vi kommer fra og hvor vi går hen. Den appellerer til vores følelser og stimulerer vores forstand. Mange mennesker oplever deres tilværelse som splittet og fragmenteret - på trods af rigdom og velfærd. Her kan kulturarven være den faktor, der formidler sammenhænge og inspiration til nye og spændende initiativer. Også når det gælder bosætning og turisme i Haderslev kommune.

"Haderslev Kulturarvskommune" er udarbejdet som et strategiplæg til det fortsatte arbejde med kulturarven som en dynamisk faktor i den kommende planlægning.

Oplægget er udarbejdet af COWI By- & Landskabsdesign og udsendt af Haderslev Kommune i juni 2007.

Følgende parter har været involveret:

Haderslev Kommune
Kulturarvsstyrelsen
Realdania
COWI By & Landskabsdesign

For yderligere information se www.haderslev.dk

FORTÆLLING • FØLELSE • FORSTAND

